

Wanda Stec

Pozamedyczne zastosowanie roślin lecniczych jako semantyka podstawa ich nominacji językowej : polsko-rosyjskie paralele na tle nomenklatury łacińskiej

---

Przegląd Wschodnioeuropejski 5/2, 209-224

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

WANDA STEC
Uniwersytet Gdański

**POZAMEDYCZNE ZASTOSOWANIE
ROŚLIN LECZNICZYCH JAKO SEMANTYCZNA
PODSTAWA ICH NOMINACJI JĘZYKOWEJ.
POLSKO-ROSYJSKIE PARALELE NA TLE
NOMENKLATURY ŁACIŃSKIEJ**

**The non-medical use of medicinal plants as the semantic basis
of their linguistic nomination. Polish-Russian equivalents
compared with Latin nomenclature**

KEYWORDS: names of medicinal plants, non-medical use of herbs, linguistic nomination, semantic motivation

ABSTRACT: The paper refers to one of the methods of linguistic nomination of medicinal plants, which consists in presenting the semantic link between the name of the medicinal plant species and its practical, yet non-medical use (household uses, cosmetic uses, etc.). This phenomenon is illustrated by discussing numerous examples of medicinal plants' names in Polish and Russian languages, as well as in Latin binomial nomenclature. It is characteristic that the names of the same medicinal plants in various languages could convey different semantic undertones.

Proces zdobywania wiedzy o rzeczywistości pozajęzykowej nieodłącznie związany jest z nadawaniem mian poznawanym zjawiskom i obiektom. Obdarzając je nazwami, człowiek opiera się zarówno na swojej wiedzy i doświadczeniu, jak i na przesłankach o bardziej subiektywnym charakterze. Poprzez nominację językową niejako porządkuje on rzeczywistość, ujmując ją w ramy leksykalne. D. Matsumoto i L. Juang uważają, że:

Jednym z podstawowych procesów umysłowych jest grupowanie obiektów w kategorii. Ludzie k a t e g o r y z u j ą obiekty na podstawie podobieństw i przypisują etykiety (nazwy) grupom obiektów, które ich zdaniem mają pewne cechy wspólne. W ten sposób powstają kategorie obiektów odznaczających się pewnymi wspólnymi atrybutami (2007, 136).

Jak wynika z powyższego stwierdzenia, kluczową rolę w nadawaniu nazw nowym obiektom odgrywa porównywanie ich z innymi – znanymi już i odznaczającymi się określonymi właściwościami. Umożliwia to wybór takich cech denotatów, z jakimi są one powszechnie kojarzone i jakie mogą stać się semantyczną podstawą ich nominacji. Dzięki temu wyrazy-nazwy oznaczają nie tylko rzeczy materialne, byty realnie istniejące, ale przede wszystkim poprzez asocjację odnoszą się do powstających w ludzkim umyśle pojęć i wyobrażeń o nich.

Niezwykle ważną część otaczającego nas świata stanowią rośliny lecznicze, zarówno dziko rosnące, jak i uprawne. Od tysiącleci wykorzystuje się je w medycynie i ziołolecznictwie – do leczenia i profilaktyki chorób. W związku z tym naturalnym wydaje się, że wielu spośród nich nadano miana związane z takim właśnie zastosowaniem. Jednakże nie jest to jedyna motywacja nazewnictwa tej funkcjonalnej grupy roślin¹. Zioła bowiem nie tylko leczą, ale mają także inne użyteczne przeznaczenie, co od najdawniejszych czasów było uwzględniane w procesie nadawania im nazw. Jak wyjaśnia J. Biniewicz:

[...] botanika, jako samodzielna dziedzina nauki rozwinęła się dopiero w XVI wieku. Wcześniej, przez cały okres starożytności oraz średniowiecza, miała ona charakter czysto praktyczny, stosowany, traktowała o właściwościach roślin pożytecznych dla człowieka, co nie powinno dziwić: przyrodoznawstwo mieściło się w antropocentrycznym nurcie badań, rozpatrującym świat natury z punktu widzenia jej pożytku lub szkodliwości dla człowieka (2002, 70–71).

Rośliny, których nazwy poddano analizie w niniejszym artykule, to od dawna wykorzystywane w leczeniu rozmaitych schorzeń zioła. Stosowane są zarówno w medycynie konwencjonalnej, jak i w lecznictwie ludowym wielu narodów. Tym niemniej, w procesie ich nominacji językowej zostały uwzględnione czynniki motywujące niezwiązane z własnościami leczniczymi, lecz wskazujące na ich pozamedyczne praktyczne zastosowanie. Są to rośliny użytkowe, a więc mające znaczenie utylitarne, i w związku z tym wykorzystuje się je w różnych celach: pokarmowych, kosmetycznych, przemysłowych, barwierskich, przyprawowych i in. Materiał badawczy stanowią wybrane przykłady botanicznych i ludowych nazw roślin leczniczych w dwóch językach słowiańskich – polskim i rosyjskim, na tle nieodłącznie z nimi związanej łacińskiej nomenklatury naukowej². Jak pisze

¹ Tematykę różnorodności motywacji semantycznej nazw roślin (dot. roślin jako takich lub poszczególnych ich grup wyodrębnionych ze względów funkcjonalnych lub biologicznych), a także semantyczno-leksykalnej klasyfikacji tych nazw poruszali w swoich pracach m.in.: N. I. Annienkov, M. Kozarow, H. Marzell, M. M. Ganczaryk, V. Machek, W. A. Mierkułova, W. Budziszewska, E. Pawłowski, A. M. Szamota, R. Tokarski, A. Spólnik, A. Gajdamowicz-Mazurek, L. Wajda-Adamczykowa, E. Rogowska, K. Handke, H. Pelcowa, H. Chodurska, A. Wierzbicka, V. B. Kolesova, K. Szcześniak, K. Pastusiak, J. Waniakowa, W. Stec.

² Przytoczone nazwy ziół w językach narodowych – polskim i rosyjskim, motywowane pozamedycznym praktycznym ich użytkowaniem, zostały wyróżnione w tekście pochyłym drukiem (kursywą).

M. Marody, „obrazy rzeczywistości czy wiedza potoczna kształtują się nie tylko pod wpływem języka, lecz również ze względu na bardziej materialne cechy otaczającego nas świata, doświadczone bezpośrednio w toku działania” (1987, 183). W badanych nazwach ziół w osobliwy sposób łączą się ze sobą dwa obrazy świata – naukowy i nienaukowy – wpływając na siebie wzajemnie i przenikając się.

Autorka niniejszego artykułu pragnie podkreślić, że nie pretenduje w nim do całościowego opracowania zagadnienia, skupia się bowiem wyłącznie na zaznaczonym w tytule aspekcie semantycznym badanych nominacji roślinnych. Analiza motywacji znaczeniowej została przeprowadzona w oparciu o dane zaczerpnięte ze specjalistycznych pozycji poświęconych roślinom leczniczym (leksykonów, encyklopedii, poradników, podręczników, słowników i in.), a także pozycji językoznawczych. Ze względu na ograniczenia objętościowe w artykule nie poruszono natomiast interesujących aspektów słowotwórczych nazewnictwa roślinnego, które są niezwykle istotne i zostaną szczegółowo opracowane w innych pracach.

Polskie i rosyjskie nazwy zwyczajowe (botaniczne narodowe) roślin leczniczych, utworzone na wzór łacińskiej nomenklatury naukowej, w większości przypadków są dwuczłonowe. Składają się z części rodzajowej, będącej rzeczownikiem, oraz z części gatunkowej, będącej najczęściej przymiotnikiem (jakościowym lub relacyjnym)³. Z gramatycznego punktu widzenia są to dwukomponentowe zestawienia wyrazowe, występujące zazwyczaj w związku zgody. Jak zostanie to wykazane w artykule, czynnik motywujący nominację reprezentowany jest przede wszystkim przez nazwę gatunkową, czyli tzw. epitet gatunkowy, niekiedy jednakże przez nazwę rodzajową. W niektórych sytuacjach obydwa człony niejako uzupełniają się pod względem informacyjnym. Ludowe (gwarowe, regionalne) określenia roślin leczniczych przeważnie składają się z jednego wyrazu, zazwyczaj w obrazowy sposób przekazującej informację o specyficznym – innym niż medyczne – zastosowaniu rośliny, ale mogą być też dwukomponentowe. W celu zilustrowania zagadnienia rozpatrywane są miana roślinne o jasnej motywacji semantycznej, w których czytelnej „formie wewnętrznej” najbardziej uwidacznia się będące przedmiotem zainteresowania autorki kryterium nazewnictwa – pozamedyczne zastosowanie ziół. W pierwszej kolejności podawany jest typ (sposób, cel) takiego zastosowania, a następnie ma miejsce egzemplifikacja.

Ze względu na zalecenia Międzynarodowego Kodeksu Nomenklatury Botanicznej odnośnie do podawania łacińskich nazw naukowych kursywą w ten sam sposób wyróżniono też wszystkie łacińskie nazwy naukowe (podane w nawiasie, wraz ze skrótem nazwiska ich autorów). Pozamedyczne zastosowanie ziół zaznaczono poprzez podanie fragmentów tekstu w formacie rozstrzelonym.

³ Od tej zasady istnieją odstępstwa.

Niektóre spośród roślin leczniczych⁴ były niegdyś stosowane w procesach barwierskich; część z nich wykorzystywana jest w tych celach także obecnie. Jak podaje J. Mowszowicz, stanowią one „około 10% gatunków roślin wyższych naszej rodzimej flory” (1983, 8). Łaciński przymiotnik *tinctorius*, występujący w nazwach naukowych tych gatunków, znaczy ‘barwiący, farbujący’, zaś jego rosyjskim odpowiednikiem jest *красильный*. Ziola, mające w nazwie epitet gatunkowy *barwierski* / *красильный* / *tinctorius*, to:

- *urzet barwierski*, ros. *вайда красильная* (*Isatis tinctoria* L.) – „sok ze świeżych liści urzetu zawiera niebieski barwnik farbujący wełnę i jedwab. Z ziela urzetu otrzymuje się farbę do brwi i włosów (basmę)” (Mowszowicz 1983, 222–223); „aż do XVIII w. roślina ta była uprawiana w Europie głównie w celu pozyskiwania barwnika indygo” (Frohne 2010, 292);
- *janowiec barwierski*, n. lud. *zółcidło* (Kuźniewski / Augustyn-Puziewicz 1984, 16), ros. *дрок красильный* (*Genista tinctoria* L.) – jak pisze K. Szczesniak, określenie ludowe *zółcidło* „podkreśla z jednej strony barwę kwiatów, z drugiej – zdolność barwienia tkanin” (2008, 186);
- *marzana barwierska*, n. lud.: *barwnica*, *czerwone korzenie*, ros. *марена красильная* (*Rubia tinctorum* L.) – ze względu na zawartość w korzeniu licznych barwników glikozydowych i antrachinowych, marzana to „znany od starożytności czerwony barwnik alizarynowy” (Frohne 2010, 443; Kozłowski 2007, 108); nazwa naukowa rodzaju „pochodzi od słowa łacińskiego *ruber* – czerwony, w związku z czerwono-brązowym zabarwieniem korzeni i kłączy” (Mowszowicz 1983, 305–306; Rumińska / Ożarowski 1990, 297);
- *krokosz barwierski*, ros. *сафлор красильный* (*Carthamus tinctorius* L.) – roślina barwierska i oleista, od tysiącleci wykorzystywana jako środek barwierski (Mowszowicz 1983, 432); „z kwiatów otrzymuje się barwniki naturalne: złocien saflorową i kartaminę” (Strzelecka / Kowalski 2000, 255–256). Co ciekawe, łacińska nazwa rodzaju także ma związek z zastosowaniem rośliny, o czym pisze J. Linford:

Carthamus pochodzi od arabskiego *qurtom* lub hebrajskiego *qarthami* i oznacza ‘malować’, co nawiązuje do kwiatów rośliny, z których otrzymywano pomarańczowe i czerwone barwniki. Substancje te od dawna wykorzystywano do farbowania tkanin oraz produktów spożywczych, a pierwsze wzmianki o nich pochodzą z Egiptu z 3000 r. p.n.e. (2009, 79).

W opisie rośliny zawartym w słowniku pod red. K. F. Blinowej i G. P. Jakowlewej można odnaleźć informację, że „В Древнем Египте 3,5 тыс. лет назад

⁴ Część wymienionych niżej roślin dziś stopniowo wycofuje się z lecznictwa (farbownik lekarski), bądź wykorzystywanie ich w celach medycznych nie jest już dozwolone ze względu na ryzyko teratogenne i genotoksyczne (marzana barwierska). Zob.: Strzelecka/Kowalski 2000, 136; Frohne 2010, 443.

использовали [сафлор красильный – W. S.] для окрашивания повязок при мумифицировании” (Влинова / Яковлева 1990, 234).

- *farbownik lekarski*, n. lud. *czerveniec*, ros. воловик лекарственный (*Anchusa officinalis* L.) – „jeden z najstarszych barwników, był stosowany w starożytności przez Rzymian” (Siedlecka 1985, 251); „z kory korzenia otrzymuje się barwnik ciemnopurpurowy, a z kwiatów zielony, do barwienia tkanin (stąd nazwa)” (Strzelecka / Kowalski 2000, 136; Mowszowicz 1983, 327). Tym, co wyróżnia tę nazwę od poprzednich, jest fakt, że informacje o wykorzystywaniu w barwiarstwie zawiera człon rodzajowy tylko polskiej nazwy botanicznej.

Praktyczne wykorzystanie roślin zielarskich w gospodarstwie domowym odzwierciedlone jest m.in. w nazwie *sumaka garbarskiego* oraz *żarnowca miotlastego*. Pierwsza z wymienionych roślin – ros. *сумах дубильный* (*Rhus coriaria* L.) – ma zastosowanie lecznicze i przyprawowe, zaś jej liście i młode gałęzie były niegdyś stosowane również do garbowania skór, stąd „*coriarium*, -a – кожевенный от *corium* – кожа, шкура, т.е. употребляемый как дубитель при изготовлении кож” (Блинова / Яковлева 1990, 243). Tymczasem *żarnowiec miotlasty*, n. lud.: *janowiec miotłowy*, *szczodrzenica miotłowa*, *miotli-cha*, *mietlica*, *mietlonka* (Kuźniewski / Augustyn-Puziewicz 1984, 21); ros. *жарновец метельчатый* (*Cytisus scoparius*, syn. *Sarothamnus scoparius* (L. Link) – to roślina lecznicza i włóknodajna. Warto nadmienić, że w niektórych regionach Polski (np. na Kielecczyźnie) na wsiach po dzień dzisiejszy zielone różgowate gałązki żarnowca służą rolnikom do wyrobu trwałych gospodarskich mioteł.

Rośliny lecznicze mogą stanowić pokarm dla zwierząt (udomowionych i dzikich), co znalazło odbicie w ich nazwach – zarówno botanicznych (w tym również w łacińskiej nomenklaturze), jak i ludowych:

- *rdest ptasi*, n. lud.: *świńska trawa*, *wróble jęczyczki*, ros. *горец птичий*, ros. n. lud.: *птичья гречиха*, *гусятница*, *куроед* (*Polygonum aviculare* L.) – jego „nasiona są ulubioną karmą dla ptactwa” (Rumińska / Ożarowski 1990, 419); ten właśnie rodzaj rdestu „lubią domowe ptaki – kury, gęsi i kaczki” (Czerni 1990, 180), rdest ptasi „zawdzięcza swoją nazwę ptactwu domowemu, które bardzo chętnie się nim żywi” (Kozłowski 2007, 147);
- *jarząb pospolity*, nazwa popularna *jarzębina*, ros. *рябина обыкновенная* (*Sorbus aucuparia* L.) – „Nie zebrane, dojrzałe owoce jarzębiny przyciągają ptaki. Dlatego też dawniej używano tych jagód do zwabiania ptaków w czasie urządzania na nie polowań. Z tym też wiąże się łacińska nazwa gatunkowa jarzębiny – *aucuparium*, pochodząca od słowa *aucupium* (oznaczającego ‘łowienie ptaków’)” (Strzelecka / Kowalski 2000, 202), lub *aucupatio* – ‘polowanie na ptaki’ (Kuźnicka / Dziak 1977, 64);
- *pieciornik gęsi*, n. lud.: *gęsiówka*, *gęsie ziele*, *gęsia trawa*, ros. *ланчатка гусиная* (*Potentilla anserina* L.) – „ziele służy jako karma dla drobiu” (Kozłowski 2007, 132).

Takie kryterium nazewnicze może zawierać się niekiedy jedynie w mianach ludowych:

- *myszotrzew, mrzysłód, ptasia mięta, ptasie ziele* (Kuźniewski / Augustyn-Puziewicz 1984, 16), pol. bot. gwiazdnica pospolita, ros. звездчатка средняя (*Stellaria media* Vill.) – ziele stosowane jako pasza dla ptactwa domowego. Zdaniem B. N. Gołowkina (Головкин 1986, 20), roślina owa „у многих народов служила зимой одной из немногочисленных зеленых подкормок для домашней птицы”, o czym może świadczyć przytoczone przezeń średniowieczne łacińskie określenie gwiazdnicy *morsus gallinae* – ‘петушья трава’;
- *тетеревиные ягоды, тетеревиный куст* (Полуденный / Терехин / Маланкина 2001, 42), ros. bot. можжевельник обыкновенный, pol. jałowiec pospolity (*Juniperus communis* L.) – w okresie zimowym pożywienie cietrzewi stanowią m.in. igły i jagody jałowca.

Rosnąca w górzystych rejonach Syberii, w Sajananach i górach Altaju bylina lecznicza szczodrak krokoszowaty, ros. левзея сафлоровидная (*Rhaponticum carthamoides* (Willd.) Iljin.) na terenach tych znana jest pod nazwą *маралий корень, маралова трава*. Wiąże się to z faktem, że występujące na tych obszarach marale⁵ podczas rykowiska wykopują i zjadają korzenie tej rośliny:

[...] по преданию, люди обязаны алтайскому маралу его открытием: в период брачных боев осенью марал, чтобы быть сильным в борьбе с соперником, отыскивает и поедает корень, который местные жители и назвали маралий (Полуденный / Журавлев 2000, 75–76).

Wilżyna bezbronna jest rośliną leczniczą, ale stanowi również pożywienie dla zwierząt. Mówi o tym jej nazwa łacińska *Ononis arvensis* L. i nazwa rosyjska – *стальник пашенный*. Co ciekawe, rosyjskie synonimiczne miano *стальник козлийный* sugeruje, że rośliną żywią się kozy, natomiast łacińska nazwa naukowa *Ononis arvensis* L. wskazuje na osły: „название связано с греч. *onos* – осел, т.к. ослы охотно поедают это растение” (Блинова / Яковлева 1990, 241).

Rośliny lecznicze mogą też pełnić określoną rolę w *ż y w i e n i u c z ł o w i e k a*, co znajduje odzwierciedlenie w ich nazwach, przy czym mogą to być określenia typu: „jadalny”, „warzywny”, „ogrodowy” / *овощной, огородный / oleraceus*. Zdaniem B. P. Kremera, „termin *oleraceus* w naukowej nazwie gatunkowej pochodzi z łacińskiego określenia warzyw (*olusculum*)” (2011, 153). Stąd w nazwach łacińskich niektórych roślin leczniczych, obecnie niewykorzystywanych w celach spożywczych, jednakże w przeszłości będących pokarmem (najczęściej o charakterze warzywnym), pozostał epitet gatunkowy *oleraceus*. Uwidaczniają to kalki w języku polskim lub rosyjskim:

⁵ Maral to podgatunek jelenia szlachetnego (*Cervus elaphus maral*).

- *Cirsium oleraceum* (L.) Scop., *ostrożęń warzywny*, ros. бодяк огородный, syn. бодяк овощной – „w Europie jedzono tę roślinę tylko w okresach wielkiego głodu, a jest ona wyjątkowo smaczna i przydatna od kwiatów aż po korzeń” (Dreyer 2008, 77);
- *Sonchus oleraceus* L. – mlecik zwyczajny, ros. ocot огородный.

Niekiedy nomenklatura łacińska nie zawiera informacji o możliwości spożycia rośliny leczniczej, tym niemniej stanowi to motyw nazewniczy w nazwach botanicznych w językach narodowych. Jest tak w przypadku *derenia jadalnego*, ros. кизил мужской (*Cornus mas* L.), który to od dawna jest „ceniony ze względu na owoce [...]; najlepiej wykorzystuje się ich zdrowotne składniki, kiedy są jedzone na surowo” (Dreyer 2008, 85).

Wykorzystanie rośliny leczniczej w celach spożywczych może być również uwidocznione w jej nazwie poprzez nawiązanie do sposobu przyrządzenia:

- *иван-чай узколистный*, syn. кипрей узколистный, n. lud. *копорский чай*, *копорка* (*Chamerion angustifolium* (L.) Holub), pol. wierzbówka kiprzyca – w przedrewolucyjnej Rosji z liści i kwiatów tej rośliny zaparzano herbatę ziołową, będącą namiastką prawdziwej herbaty: „Больше всего такого сырья заготавливали в селении Копорье под Петербургом. Потому и стали называть его *копорским чаем*” (Мацюцкий 1988, 107–108; zob. także Соловьева 2006, 105);
- n. lud. *herbata jezuicka*, pol. komosa piżmowa, ros. марь амброзиевидная (*Chenopodium ambrosioides* L.) – owoce rośliny po roztarciu odznaczają się intensywnym zapachem. „Ziele komosy piżmowej, zwane dawniej *herbatą meksykańską* lub *herbatą jezuicką*, używane było jako jedna z najstarszych namiastek herbaty. W XVII w. Jezuici wprowadzili ją do upraw w Niemczech” (Strzelecka / Kowalski 2000, 240). W książce *Rośliny lecznicze świata* można przeczytać, że sporządzana z ziela komosy piżmowej „tzw. *Tinctura Botryos mexicanae* lub ‘herbata jezuitów’ była używana jako środek poronny” (Wyk / Wink 2008, 94). Rosyjskie określenia komosy piżmowej to m.in.: *американская противоглистная трава*, *иезуитский чай*, *картезианский чай*.

Rośliny lecznicze bywają używane także jako przyprawy, co znajduje wyraz w ich nazwach. Jako przykład mogą posłużyć ludowe określenia majeranku ogrodowego (*Majorana hortensis* Mnch. / *Origanum majorana* L.), ros. майоран садовый, typu: *kołdunowe ziele*, *kielbaśnik*. Zostały one nadane roślinie ze względu na fakt, że w Polsce „ziele majeranku jest często używaną przyprawą” (Mowszowicz 1983, 374), stosowaną przy wyrobieniu wędlin oraz do ciężkostrawnych potraw.

Liczne zioła to także cenione rośliny miododajne, co zostało przez ludzi zauważone i ujęte w ich mianach:

- *miodunka plamista*, ros. медуница лекарственная, ros. n. lud.: *медуница неясная*, *смоктунчик* (*Pulmonaria officinalis* L.) – „wczesna roślina miododajna” (Ibidem, 326–327);

- wiązówka błotna, ros. лабазник вязолистный (*Filipendula ulmaria* L.) Maxim.) – jej ludowe rosyjskie miana typu медовник, медовница, медунка болотная wskazują na to, iż ziele jest rośliną miododajną;
- n. lud. ogrodna miodówka – ogórecznik lekarski, ros. бурачник лекарственный (*Borago officinalis* L.) – mający smak i zapach świeżego ogórka ogórecznik lekarski jest rośliną miododajną (Kozłowski 2007, 122).

Rośliny lecznicze od dawna stosowano w celach kosmetycznych i higienicznych. Ze względu na zawartość substancji aktywnych wchodziły one w skład różnego typu środków myjących i czyszczących, co znalazło odzwierciedlenie w ich nazewnictwie. Co ciekawe, związany z takim wykorzystaniem roślin motyw semantyczny powtarza się nie tylko w polskich i rosyjskich nazwach zwyczajowych, będących kalkami nazwy łacińskiej, ale również w mianach ludowych. W procesie nominacji językowej owa cecha rośliny staje się dominująca, niejako „wypierając” inne atrybuty, m.in. lecznicze. Do takich roślin zielarskich należą:

- *mydlnica lekarska*, n. lud.: *mydlnik*, *mydelnic*, *mylnik*; ros. *мыльнянка лекарственная*, ros. n. lud.: *мыльнянка*, *мыльный корень* (*Saponaria officinalis* L.) – „zawierający saponozydy korzeń mydlnicy miał zastosowanie jako środek pianotwórczy w przemyśle i służył do mycia i prania” (zob.: Mowszowicz 1983, 278; Rumińska / Ożarowski 1990, 321); „nazwa *Saponaria* wywodzi się z łac. słowa *sapo* (mydło)” (Wyk / Wink 2008, 290). Mydlnica lekarska ma właściwości „wykrztuśne, żółciopędne, przeciwobrzękowe, przeciwbólowe, słabo moczopędne i napotne” (Kozłowski 2007, 115);
- *mydłodrzew właściwy*, syn. *mydłoka właściwa*, ros. *мыльное дерево* (*Quillaja saponaria* Molina) – wiecznie zielony krzew lub drzewo występujące w Ameryce Południowej; ze względu na zawartość saponin „wyciągi z kory stosowane jako lek wykrztuśny; w kosmetyce jako dobry emulgator (płyny do płukania jamy ustnej, pasty do zębów, szampony)” (Strzelecka / Kowalski 2000, 278). Saponiny mydłodziurza „stały się obiektem zainteresowania jako środek pomocniczy w szczepionkach [...] wiórki z mydłodziurza miały znaczenie jako neutralny środek piorący” (Frohne 2010, 429)⁶;
- *мыльное дерево*, pol. *orzechowiec myjący*, *mydłowiec* (*Sapindus mukorossi* Gaertn.) – owoce drzewa, tzw. *orzechy myjące* – *мыльные орехи* „используют как эмульгаторы: сапонины входят в состав зубных паст, моющих медицинских средств” (Блинова / Яковлева 1990, 213);
- pol. n. lud. *mydlnica biała* i ros. n. lud. *белый мыльный корень* – pol. gipsówka wiechowata, ros. качим метельчатый (*Gypsophila paniculata* L.) – roślinie nadano tego typu nazwy ludowe ze względu na jej zastosowanie: dawniej używano korzeni gipsówki do prania delikatnych tkanin (co wiąże się

⁶ Zob. także: „kora ‘panama’ = płatki panamskie = panama” (Jędrzejko / Klama / Żarnowiec 1997, 226).

z dużą zawartością saponin w korzeniu – aż do 20% saponin triterpenowych) (Strzelecka / Kowalski 2000, 310–311).

W celach higienicznych czy kosmetycznych mogą być stosowane tylko pewne części roślin leczniczych, jak w przypadku aminka egipskiego, którego rosyjska nazwa to *амми зубная* (*Ammi visnaga* (L.) Lam.). Epitet gatunkowy *зубная* ma związek z praktycznym zastosowaniem ziela do wyrobu wykałaczek:

[...] в области зонтика выделяется больше всего смол, его лучи в стадии плодоношения становятся твердыми, благодаря чему амми используют при изготовлении зубочисток, именно из-за этого амми стали называть ‘амми-зубочистка’ или ‘амми зубная’ (Портал о здоровье); [...] на востоке из них до сих пор изготавливают зубочистки; по этой причине растение и называют амми зубная или амми-зубочистка (Лекарственные растения).

Tezę tę potwierdzać może jedna z polskich (synonimicznych) nazw zwyczajowych tej rośliny – *aminek zębodłubka* oraz informacje o jej specyficznym zastosowaniu: „Szypuły kwiatostanowe aminka egipskiego, wydzielające aromatyczny zapach, są używane w Afryce jako wykałaczki” (Internetowy atlas roślin leczniczych).

Rośliny lecznicze mogą także mieć specyficzne przeznaczenie związane z praktykami religijnymi, w szczególności z religią chrześcijańską, jak *modligroszek różańcowy*, zwany *groszkiem Paternoster* (*Abrus precatorius* L.), nazwy ros. *абрус молитвенный, моленные бобы, четочник*⁷ – półkrzew występujący w Azji Południowej. W *Encyklopedii PWN* możemy przeczytać, że:

[...] zawierające toksyczną abrynę nasiona miały nie tylko przeznaczenie medyczne, ale służyły również do zatruwania strzał i czasem uśmiercania ludzi. W Indiach były wykorzystywane do wyrobu galanterii ozdobnej i dewocyjnej (różańce) – stąd oryginalna nazwa nadana roślinie (Encyklopedia PWN).

Ze względu na silne właściwości toksyczne nasiona rośliny zostały w Europie wycofane z lecznictwa – stosuje się je jedynie w medycynie ludowej Indii (Strzelecka / Kowalski 2000, 348–349). Jedna z rosyjskich nazw modligroszku – *абрус опасный*, wiąże się właśnie z niebezpieczeństwem zatrucia się jego nasionami. Niebezpieczna dla zdrowia i życia ludzi jest także biżuteria (bransoletki, naszyjniki) wytwarzana z nasion rośliny. Gdy uświadomimy sobie, że owocem *modligroszku różańcowego* jest „pekający strąg, zawierający czerwone, lśniące nasiona opatrzone czarną plamką” (Ibidem), służące niegdyś do wytwarzania koronek różańcowych, wówczas staje się czytelna „wewnętrzna forma” tej nietypowej dla rośliny nazwy, będącej z punktu widzenia słowotwórstwa zestawieniem wyrazowym, w którego skład wchodzi złożenie.

⁷ ros. *четки* – ‘rózaniec’

Inną, niezwykle cenioną w medycynie ludowej wielu krajów europejskich rośliną leczniczą, mającą zastosowanie w obrzędach religijnych, ale której przypisywano także właściwości magiczne, jest *bylica boże drzewko*, n. lud. *boże drzewko*; ros. *полынь лечебная*, n. lud. *божье дерево* (*Artemisia abrotanum* L.). Niegdyś ziele używano „do przygotowania wieńców na uroczystości kościelne – stąd może pochodzić polska nazwa «boże drzewko» (Strzelecka / Kowalski 2000, 77).

Rośliny lekarskie zawierające w swoim składzie specyficzne związki chemiczne stanowią także źródło surowców technicznych lub kosmetycznych, co zostało utrwalone w nadanych im nazwach:

- *woskownica amerykańska*, ros. *восковое дерево, восковник* (*Myrica cerifera* L.) – „Nazwa *cerifera* oznacza ‘dający воск’. Dawniej воск ten był substytutem wosku pszczelego i używany do wyrobu świec i pachnącego mydła” (Wyk / Wink 2008, 209);
- *pistacja terpentynowa, terpentynowe drzewo*, ros. *фисташка терпентинная, терпентинное дерево* (*Pistacia terebinthus* L.) – „przez nacięcie kory otrzymuje się przyjemnie pachnącą żywicę, zawierająca olejki eteryczne, która daje tzw. terpentynę z Chios (terpentynę cypryjską)” (Podbielkowski 1989, 282);
- rosyjskie ludowe określenia *румянка, бабьи румяна, краснокорень, красная трава, румяна*, odnoszące się do gatunku żmijowiec czerwony, syn. żmijowiec ruski, ros. *румянка красная, syn. синяк красный* (*Echium rubrum* Jacq., syn. *Echium russicum*), motywowane są zastosowaniem rośliny w celach kosmetycznych: „из красных покровных тканей их корней получались первоклассные румяна” (Головкин 1986, 87); „толстый корень синяка, уходящий вертикально вниз, прежде имел интересное применение — им красили щеки, как румянами (отсюда и название ‘румянка’)” (Лекарственные растения России).

O wykorzystywanym przez człowieka specyficznym oddziaływaniu na zwierzęta informuje nazwa rośliny zielarskiej *kocimiętka właściwa*, ros. *котовник кошачий* (*Nepeta cataria* L.): „olejek eteryczny kocimiętki przywabia niektóre zwierzęta, szczególnie koty (rysie, pumy, lwy i inne) i jest używany jako przynęta na te drapieżniki” (zob. Mowszowicz 1983, 359; Rumińska / Ożarowski 1990, 215). Roślina owa przywabia jednak swoim zapachem nie tylko koty, ale i owady: „Dawniej pszczelarze używali świeżego ziela kocimiętki cytrynowej⁸ do nacierań wnętrza nowych uli, co miało przywabiać roje pszczoły” (Strzelecka / Kowalski 2000, 230). Ze względu na zawartość w surowcu nepetalaktonu, będącego afrodyzjakiem i feromonem, kocimiętka „jest stosowana przez wytwórców kocich akcesoriów, by skłonić je do zabawy,

⁸ To właśnie cytrynowa odmiana kocimiętki właściwej (*Nepeta cataria* var. *citriodora*) jest stosowana w celach leczniczych (Strzelecka / Kowalski 2000, 230).

ma ona także działanie owadobójcze i odstrasżające owady” (Wyk / Wink 2008, 214; zob. także: Linford 2009, 167). W języku rosyjskim, oprócz „podwójnie kociej” nazwy botanicznej *котовник кошачий*, rozpowszechnione są inne, także wskazujące na zainteresowanie drapieżników z rodziny kotowatych tą rośliną: *котовник лимонный*, *кошачья мята*, *кошачья трава* (Муханова / Хомякова 1991, 77). Kocimiętka jest również rośliną miododajną. Składnikami zawartego w ziele olejku eterycznego są m.in. geraniol, limonen, cytral, stąd zapewne rosyjska nazwa ludowa *шандра душистая*. Nazwa *болячья трава* wiąże się z zastosowaniem kocimiętki w medycynie ludowej „в виде водных настоев как успокаивающее средство и при головных болях” (Ibidem, 78).

Kolejną rośliną leczniczą, wywierającą swoisty wpływ na zwierzęta, jest mięta polej. O tym, że roślina działa odstrasżająco na owady, możemy dowiedzieć się z jej nazwy łacińskiej – *Mentha pulegium* L. oraz rosyjskiej – *мята блошиная*. Epitet gatunkowy *pulegium* „pochodzi od słów łacińskich *pulex* ‘pchła’ i *agere* ‘pędzić’; nawiązuje do posiadanej przez roślinę wysoko cenionej w starożytności właściwości odstrasżania pcheł (roślina zawiera trujący związek – pulegon), co znajduje swój wyraz także w nazwie niemieckiej, francuskiej oraz rosyjskiej: блоха – pchła” (Rumińska / Ożarowski 1990, 307).

Niektóre z ziół mogą służyć nawet do tępienia gryzoni, jak trujący łubinnik lancetowaty (*Thermopsis lanceolata* R. Br.), *термописис ланцетный*, który w języku rosyjskim ma ludowe określenia *мышатник*, *пьяная трава*, związane z tym, że: „Термописис ядовит. В Бурятии толчеными семенами, смешанными с хлебом, травят мышей” (Гаммерман / Кадаев / Яценко-Хмелевский 1990, 278–279).

Użytkowe przeznaczenie rośliny może być odzwierciedlone tylko w nazwach łacińskich, przy czym w tym przypadku nazwy botaniczne polskie i rosyjskie najczęściej są zapożyczeniami wyrazowymi z łaciny bądź kalkami (lub półkalkami). Ze względu na to ich motywacja semantyczna zazwyczaj nie jest czytelna:

- *Lavandula angustifolia* Mill. (lawenda wąskolistna, ros. лаванда узколистная) to niewysoka krzewinka, której nazwa rodzajowa „pochodzi od łacińskiego słowa *lavare* – myć się” (Rumińska / Ożarowski 1990, 259). Już w czasach Imperium Rzymskiego „wierzono w jej właściwości dezynfekcyjne i okadzano nią domy w obawie przed zarazą” (Czerni 1990, 52). W starożytności, a potem w średniowieczu używano lawendy do kąpieli ziołowych – aromatyzowano nią wodę (Kozłowski 2007, 93). Jednak, jak pisze A. Czerni (1990, 52), ta przyjemnie pachnąca roślina lecznicza „prawdziwą karierę zrobiła dopiero w XVI w., gdy sprowadzono ją do Wielkiej Brytanii za panowania królowej Elżbiety i z kwiatów jej zaczęto produkować olejki i perfumy”. Wówczas to mająca działanie sedatywne, zalecana już przez św. Hildegardę z Bingen lawenda „stała się narodowym pachnidłem Anglików, a woda lawen-

dowa *lavender water* znana jest od tamtych czasów na całym świecie” (Nartowska 2012, 5);

- *Melissa officinalis* L. (melisa lekarska, ros. мелисса лекарственная) to roślina miiododajna stosowana w celach leczniczych: „w j. greckim *melitta* – pszczoła, natomiast po łacinie *mel* – oznacza miód” (Rumińska / Ożarowski 1990, 301). W antycznej medycynie roślinie „przydawano kilka imion: *melissophyllon* (grec. *meli* – miód; *phyllon* = liść), *melissophyllum*, *melissobotanon*, *melittana*, *apiastrum* (łac. *apis* – pszczoła), *citrigo*. Wywodziły się one z ówczesnego charakteru użytkowego lub zapachu byliny. „Dobrze to ziele przy pszczołach miewać” – radził Dioskorides (Kawałko 1986, 333). W późniejszym okresie Słowianie wykorzystywali roślinę w analogiczny sposób, „stąd wzięła się jej polska nazwa – *rojnik*. Melisa została przywieziona przez Arabów do Hiszpanii, skąd za pośrednictwem zakonników rozpowszechniła się na całą Europę” (Kozłowski 2007, 109). Jak wyjaśnia M. Kawałko, „Rękopiśmienny słownik Jana Stanki podaje dwa różne określenia byliny: ‘*matecznica*’ i ‘*pszczelnik*’. Z polskich glos średniowiecznych i innych źródeł wiemy ponadto, że roślinę tę zwano też wtedy *kadzielnikiem*, *miodówką*, *rojownikiem*”⁹ (1986, 334). Współcześnie znane są polskie ludowe miana melisy typu *rojownik*, *pszczelnik*, które także odzwierciedlają cechę rośliny, jaką jest miiododajność. Rosyjska nazwa botaniczna, podobnie jak polska, stanowi zapożyczenie wyrazowe z łaciny, nie ma więc jasnej „wewnętrznej formy”. Natomiast inne rozpowszechnione określenia (nazwy regionalne, gwarowe), jak: *медовка*, *медовая трава*, *маточник*, *роевник*, *пчельник*, *пчелиная трава*, *мелисса лимонная*, *лимонная мята* odzwierciedlają najbardziej bodające znane i cenione właściwości oraz zastosowanie¹⁰ (inne niż medyczne) tej znanej rośliny leczniczej: „лимонный аромат, которым обладают листья, соцветия и молодые стебли, а также высокая медоносность культуры. Пчеловоды мелиссой натирают улья, чтобы привлечь пчел” (Муханова / Хомякова 1991, 89).
- *Melilotus officinalis* L. (nostrzyk żółty, ros. донник лекарственный) – nazwa tej rośliny leczniczej wywodzi się od łacińskiego wyrazu *mel* – ‘miód’. Podobnie jak w przypadku nominacji melisy, można to wyjaśnić tym, że ziele jest wykorzystywane w charakterze rośliny miiododajnej: „донник – хороший медонос. Медопродуктивность дикорастущего донника оценивают в 200 кг с одного гектара” (Полуденный / Журавлев 2000, 46);
- *Pastinaca sativa* L. (pasternak zwyczajny, ros. пастернак посевной). Nazwa rośliny „pochodzi od słowa łacińskiego *pastus* – pożywienie, z uwagi na jadalny korzeń, *sativus* – uprawny” (Rumińska / Ożarowski 1990, 359);

⁹ To i poprzednie – wydzielenia kursywą nazw roślin w cytatach (przyp. W.S.).

¹⁰ Jak podają В. Полуденный i Ю. П. Журавлев (2000, 84): „с 1 га посева мелиссы можно получить до 150 кг душистого целебного меда”.

- *Galium verum* L. (przytulia właściwa, syn. przytulia żółta, ros. подмаренник настоящий). Nazwa rodzajowa *Galium* „pochodzi od greckiego słowa *gala*, czyli ‘mleko’ i wiązana jest z tradycyjnym zastosowaniem ziela w procesie ścinania mleka, prowadzącym do powstania sera” (Linford 2009, 119). O takim pozamedycznym zastosowaniu przytulii pisze również H. Różański (*Medycyna dawna i współczesna*), podając, że roślina zawiera m.in.: „enzymy ścinające białka mleka (dawniej przy produkcji serów używano sok z przytulii żółtej)”;
- *Trigonella foenum-graecum* L. (kozieradka pospolita, ros. пажитник сеной). Epitet gatunkowy w nazwie łacińskiej oznacza *greckie siano* i „nawiązuje do wykorzystania kozieradki już w starożytnej Grecji jako składnika pasz” (Krauze-Baranowska / Król-Kogus 2011, 20). W tym przypadku łacińskie określenie motywowane praktycznym wykorzystaniem tego cennego ziela zostało niejako zaadaptowane przez polskie ludowe mianownictwo roślin, dlatego też kozieradka „zwana jest także *koniczyną grecką*, a w XVI-wiecznej Rzeczypospolitej znana była jako *fenegryk* lub *Boża trawka*” (Ibidem).

Niekiedy praktyczne zastosowanie roślin leczniczych, jakim motywowana jest nazwa łacińska, nie znajduje odzwierciedlenia w ich nazwach botanicznych – polskiej i rosyjskiej:

- *Hippophae rhamnoides* L. (rokitnik zwyczajny, ros. облепиха крушиновидная). Skąd wywodzi się łacińska nazwa rodzaju? „В Древней Греции облепиха была известна как лечебное средство для лошадей. Использовали листья и молодые побеги, отчего лошади быстро прибавляли в массе, шерсть их лоснилась, и отсюда ее латинское название [...], происходящее от слов греческого происхождения: *hippos* – koń i – *phaos* – błyszczyć, lśnić” (Гаммерман / Кадаев / Яценко-Хмелевский 1990, 363). M. Rejewski, wyjaśniając etymologię nazwy, pisze: „owoce rośliny stosowano jako środek przeciw pasożytom koni, które odżytkowały zdrowy, dobry wygląd (złoż. gr. *hippos* = koń, i gr. *phao* = błyszczyć)” (1996, 84);
- *Sambucus nigra* L. (bez czarna, ros. бузина черная). Jak podaje Rejewski (1996, 139), etymologia łacińskiej nazwy dzikiego (czarnego) bzu jest niepełna, tym niemniej jedna z wersji wiąże występującą już u Pliniusza Starszego nazwę *Sambucus* z wykorzystywaniem drewna do sporządzania prostych instrumentów muzycznych: łac. *sambuca* = strunowy instrument muzyczny. Potwierdzenie tej tezy można znaleźć w rosyjskiej pozycji poświęconej roślinom leczniczym: „Название рода происходит, как полагают, от распространенного в Иране музыкального трехструнного инструмента, изготовляемого из древесины этого растения и называемого самбуком” (Гаммерман / Кадаев / Яценко-Хмелевский 1990, 168).

Na niecodzienne przeznaczenie ziół, jako roślin ozdobnych wysadzanych na cmentarzach, mogą wskazywać ich miana ludowe, np. rosyjskie określenia barwinka pospolitego, ros. барвинок малый (*Vinca minor* L.): *могильница, гроб-трава, могильная, могильник*. Wiecznie zielony i szybko rozkrzewiający się barwinek był bowiem „symbolem życia wiecznego, dlatego sadzono go na grobach” (Kozłowski 2007, 32). Ponadto, jak podaje H. Chodurska, powołując się na prace A. Palucha i L. Bremness (2003, 238), „na polskich kresach wschodnich barwinek pospolity zwykło się wkładać do trumien [trumna – ros. *гроб*], zapewne z uwagi na jego apotropaiczną moc [...], korzenie tej rośliny skutecznie wiążą osypującą się ziemię [...], zatem można ją było z całą pewnością sadzić na mogiłach”.

Rosyjskie gwarowe określenia występujące w południowej części Rosji, na Kaukazie, a także na Ukrainie (Półwysep Krymski), poganka rutowatego, ros. гармала обыкновенная (*Peganum harmala* L.) typu: *могильник, могильная трава* również wywodzą się stąd, że owa lecznicza i narkotyczna zarazem roślina porasta groby (ros. *могилы*).

Jak wykazała analiza motywacji semantycznej przytoczonych w artykule nazw roślin leczniczych, pozamedyczne czynniki motywujące mogą mieć różny charakter, uzależniony od sposobu praktycznego wykorzystania konkretnych gatunków. Proces nominacji językowej jest nieodłącznie związany z realiami bytu i uwarunkowany przydatnością ziół nie tylko w leczeniu, ale także w barwiarstwie, żywieniu zwierząt, przemyśle spożywczym, pszczelarstwie, kosmetyce i higienie, praktykach religijnych i in. Nie zawsze jednak wszystkie nazwy roślin w porównywanych językach są tworzone w oparciu o te same ich własności. Niekiedy mianownictwo ludowe odzwierciedla swoiste wykorzystanie roślin, nieuwzględnione w nomenklaturze naukowej czy przejętych z łaciny i zaadaptowanych nazwach botanicznych narodowych, bądź też wykazuje wspólną motywację z nazwami łacińskimi¹¹. Ponieważ w języku odbijają się procesy myślowe człowieka i ich rezultaty (Timoszuk 2005, 26–27), wybór cechy będącej podstawą aktu nominacji może odznaczać się subiektywizmem, jest uzależniony od poznającego podmiotu i jego wiedzy, a także od sytuacji, w jakiej konkretna cecha zostaje przezeń uznana za dominującą i decydującą w procesie nadania nazwy.

Ze względu na fakt, że język polski i rosyjski są językami pokrewnymi, a nasze społeczności są bliskie pod względem cywilizacyjnym i kulturowym, wiele nazw roślin leczniczych wykazuje tożsamość z punktu widzenia pochodzenia i motywacji semantycznej. Uwidacznia się to w analogicznym sposobie tworzenia mian, a co za tym idzie, podobieństwie ich budowy i brzmienia. Niemniej

¹¹ Wydaje się to zrozumiałe, jeśli wziąć pod uwagę, że naukowa nomenklatura botaniczna, za której twórcę uważa się K. Linneusza, nie wzięła się znikąd – często nazwy rodzaju lub gatunku to zlatynizowane ludowe miana roślin, jakie od wieków funkcjonowały w różnych językach narodowych.

jednak, zestawienie polskich i rosyjskich nazw tych samych ziół pokazało, że czasem występują rozbieżności w ujmowaniu i ocenie ich właściwości użytkowych. Zjawisko to przejawia się w nazewnictwie poszczególnych gatunków motywowanym ich pozamedycznym wykorzystaniem, przy czym zarówno w nazwach oficjalnych, jak i ludowych. Ma to również związek ze specyfiką kultury narodowej i odmiennymi niekiedy tradycjami, które wpływają na to, że te same realia pozajęzykowe (przyrodnicze) mogą być postrzegane w odmienny sposób, niejako przez pryzmat własnego języka. Przyczynia się to do wyboru przez użytkowników języka (w tym przypadku polskiego i rosyjskiego) określonej, ale nie zawsze tej samej cechy motywującej. Skutkuje to różnicami w nominacji, jako że analizowane w niniejszym artykule nazwy są derywatami onomazjologicznymi – powstały w oparciu o cechy asocjacyjne, zauważone w wyniku praktycznego wykorzystania roślin. Model nominacyjny roślin leczniczych oparty na semantycznym kryterium ich pozamedycznego wykorzystania odznacza się pragmatyzmem, bowiem nadawane w ten sposób nazwy odwołują się do ludzkiego poznania i doświadczenia, nosząc charakter realistyczny i antropocentryczny.

Bibliografia

- Biniewicz, J. (2002), Kształtowanie się polskiego języka nauk matematyczno-przyrodniczych. Opole.
- Chodurska, H. (2003), Ze studiów nad fitonimami rękopiśmiennych zielników wschodniosłowiańskich XVII–XVIII wieku. Kraków.
- Czerni, A. (1990), Ziola żywią, ziola leczą... Warszawa.
- Dreyer, E. M. (2008), Ziola oraz ich trujące sobowtóry. Poradnik dla zbieraczy. Warszawa.
- Frohne, D. (2010), Leksykon roślin leczniczych. Przewodnik naukowy. Noculak-Palczewska, A. (red.). Wrocław.
- Jędrzejko, K./Klama, H./Żarnowiec, J. (1997), Zarys wiedzy o roślinach leczniczych. Katowice.
- Kawałko, M. J. (1986), Historie ziołowe. Lublin.
- Kozłowski, J. A. i in. (2007), Ziola z apteki natury. Poznań.
- Krauze-Baranowska, M./Król-Kogus, B. (2011), Greckie siano, Boża trawka: Kozieradka. W: *Panacea*. 4 (37), 20–21.
- Kremer, B. P. (2011), Dzikie rośliny jadalne i trujące. Warszawa.
- Kuźnicka, B./Dziak, M. (1977), Ziola i ich stosowanie, Historia i współczesność. Warszawa.
- Kuźniewski, E./ Augustyn-Puziewicz, J. (1984), Przewodnik ziołolecznictwa ludowego. Warszawa – Wrocław.
- Linford, J. (2009), Ziola. Kieszonkowy przewodnik. Bath UK.
- Marody, M. (1987), Technologie intelektu. Warszawa.
- Matsumoto, D./Juang, L. (2007), Psychologia międzykulturowa. Nowak, A. (przeł.). Gdańsk.
- Mowszowicz, J. (1983), Przewodnik do oznaczania krajowych roślin zielarskich. Warszawa.
- Nartowska, J. (2012), Lawenda – nie tylko pachnidło. W: *Panacea*. 3 (40), 5–7.
- Podbielkowski, Z. (1989), Słownik roślin użytkowych. Warszawa.
- Rejewski, M. (1996), Pochodzenie łacińskich nazw roślin polskich. Przewodnik botaniczny. Warszawa.
- Rumińska, A./Ożarowski, A. (red.) (1990), Leksykon roślin leczniczych. Warszawa.
- Siedlecka, I. (1985), 500 zagadek botanicznych. Warszawa.

- Strzelecka, H./Kowalski, J. (red.) (2000), Encyklopedia zielarstwa i ziołolecznictwa. Warszawa.
- Szcześniak, K. (2008), Świat roślin światem ludzi na pograniczu wschodniej i zachodniej Słowiańszczyzny. Gdańsk.
- Timoszuik, M. (2005), Język a teoria lingwistyczna. Warszawa.
- Wyk, B. E./Wink, M. (2008), Rośliny lecznicze świata. Wrocław.
- Блинова, К. Ф./Яковлева, Г. П. (red.) (1990), Ботанико-фармакогностический словарь: справочное пособие. Москва.
- Гаммерман, А. Ф./Кадаев, Г. Н./Яценко-Хмелевский, А. А. (1990), Лекарственные растения (Растения-целители). Москва.
- Головкин, Б. Н. (1986), О чем говорят названия растений. Москва.
- Мацюцкий, С. (1988), Туристу о растениях. Москва.
- Муханова, Ю. И./Хомякова, Е. М. (1991), Пряная зелень на грядках. Москва.
- Полуденный, Л. В./Журавлев, Ю. П. (2000), Заготовка, выращивание и переработка лекарственных растений. Москва.
- Полуденный, Л. В./Терехин, А. А./Маланкина, Е. Л. (2001), Дикорастущие лекарственные растения (Учебное пособие). Москва.
- Соловьева, В. А. (2006), Целебные травы России. Москва – Санкт-Петербург.
- Encyklopedia PWN, wersja on-line. W: <<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3942555>> [dostęp 11.01.2013].
- Internetowy atlas roślin leczniczych. W: <<http://www.biology.pl/ar/species47a2.htm?oid=50882>> [dostęp 23.03.2013].
- Różański, H. (2013), Medycyna dawna i współczesna. W: <<http://rozanski.li/?p=648>> [dostęp 01.02.2013].
- Лекарственные растения России. W: <<http://lekarst-rast.info/stepej-i-lesostepej/rumjanka>> [dostęp 11.03.2013].
- Лекарственные растения. W: <<http://www.belena.biz/v/visnag.htm>> [dostęp 23.03.2013].
- Портал о здоровье. W: <http://www.ayzdorov.ru/tvtravnik_amm_i_zybnaya.php> [dostęp 23.03.2013].